

UDK 94(497.16)“19“

Stručni rad

Danilo BRAJOVIĆ (Podgorica)

Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore

danilo.brajovic@mfa.gov.me

ISTORIJSKA SKICA O CRNOJ GORI PREMA ALBANSKOJ USMENOJ TRADICIJI

*„Gledajući odozgo, liči na valovito more,
skamenjeno u trenutku najveće uzburkanosti“*

PAŠKO VASA

Nedavno je u Tirani objavljena knjiga „Istorijska skica o Crnoj Gori prema albanskoj usmenoj tradiciji“ autora Paška Vase Skadranina (1825–1892), albanskog romanopisca, pjesnika, historičara, diplomate, lingviste i jednog od glavnih ideologa i djelatnika albanskog nacionalnog pokreta 19. vijeka, koji je predano i dugo radio na političkom i kulturnom uzdizanju, te formiranju i snaženju nacionalne svijesti Albanaca.

Paško Vasa rođen je u katoličkoj porodici u Skadru, đe se i školovao, da bi nakon toga radio kao sekretar u britanskom konzulatu u tom gradu. Sa 22 godine odlazi u Italiju (Bolonju) đe se bori za njeno oslobođenje, a 1849. se seli u Istanbul đe postaje dio osmanske administracije i napreduje od pozicije prevodioca do mutasarifa Libana (1883) đe i umire.

Knjiga „Istorijska skica o Crnoj Gori prema albanskoj usmenoj tradiciji“ izvorno je napisana na francuskom jeziku 1872. godine, a nedavno je prevedena na albanski jezik i dvojezično objavljena u Tirani, od strane Fondacije Alsar. Obuhvata period od pada Crna Gore i Albanije pod osmansku vladavinu, do vremena vladavine princa Danila u Crnoj Gori.

Kao što i sam autor ističe, knjiga je napisana jer Crnogorci, kao i njihovi sušedi Albanci, nijesu mogli da prenesu svojim potomcima šecanje na događaje iz prošlosti u nekom drugom obliku, osim kroz usmena predanja, a vremena su bila izuzetno teška za ova dva ratnička i junačka naroda. Oni su svoj opstanak i budućnost gledali kroz oštricu sablji i cijevi pušaka.

Od samog početka Vasa nas priprema da nema pretenziju da daje potpunu i sistematsku sliku istorije Crne Gore, već da jednostavno skicira povijest susjedne zemlje kroz usmenu tradiciju Albanaca, kroz priče, legende, predanja i narodne pjesme, koje su istorijske događaje prenosile kroz vjekove. U Crnoj Gori, kao i u Albaniji, sačuvane legende u narodnim pjesmama su bile supstitut za istorijska dokumenta, tako da ideja za njihovu upotrebu kao osnove za ozbiljniji rad nije nimalo čudna. Skicu započinje upravo riječima da nema ništa teže nego pisati istoriju Crne Gore, te stoga da nema takvu intenciju. Prenosi da stari izvori o događajima koji su se desili tokom vjekova gotovo u potpunosti nedostaju, i dodaje da je bez tačnih podataka nemoguće tumačiti fakte koji su rezultirali stvaranjem jedne male zemlje, poludivlje, ali cijenjene zbog njenih vrlina i zbog junaštva stanovništva. Osim toga, autor je svjestan da se tradicija kroz vjekove mijenja i postaje legenda, koja se kasnije prepričava ili bude opjevana.

Vasa je nesumnjivo dobro poznao pogranične predjele Crne Gore i Albanije, a poznao je veoma dobro i Osmansko Carstvo koje je nad njima vladalo. Njegova skica jeste posvećena istoriji Crne Gore, ali mnogi istorijski procesi su sažimali i uključivali i susjedni albanski živalj, onaj u i oko Skadra. Štaviše, u mnogim opisanim događajima učestvuju zajedno Crnogorci i Albanci. Autor ovom skicom želi baciti svjetlo na istoriju Crne Gore i Crnogoraca, ali čini se, uz punu svijest da taj zrak svjetlosti neizbježno mora obasjati i Albance.

Dotadašnji istorijski pasaži o Crnoj Gori stranih autora obilovali su netačnostima, hiperbolama i romantizmom, jer, prije svega, nijesu poznavali jezik i običaje Crnogoraca i nijesu bili u stalnom kontaktu sa njima, a Vasa pretenduje dati „ispravnu i tačnu sliku o stanju ovog principata“¹. Kritički se osvrće ne izdanja i informacije o Crnoj Gori, đe ima puno grešaka u ocjenama, opisima, imenima i toponimima. Stoga Vasa nastoji da, kako kaže „baci svjetlo na ono što je tamno u istoriji jednog naroda“², koji je kod jednih izazivao podozrenje, a kod drugih divljenje, „jednog naroda koji je pokrenuo politička trevenja velikoga značaja, a koji danas“, kako kaže „obećava da odlučno želi krenuti putem napretka i civilizacije“³.

Autor piše bez namjere da romantičarski uljepšava. Naprotiv, želi da mišljenje o Crnogorcima koje je u tom vremenu preovladavalo kod stranaca liši romantičarske, uzvišene note mitskog i legendarnog, onoga što su podržavali Crne Gore i njene nezavisnosti isticali i naglašavali. U tom nastojanju da bude što precizniji i koherentniji u opisivanju Crne Gore i Crnogoraca, autor počinje od njenih geografskih karakteristika, kao da nas želi pripremiti,

¹ Str. 10.

² Str. 11.

³ Str. 11–12.

polako uvesti u ono što je njihov karakter, a što je i te kako povezano s reljefom. Opisuje da su to brda ograđena planiskim vijencima koji su je štitili od neprijatelja. Upravo u ovom dijelu nailazimo na poetske opise predjela, na konstruisane pasaže u mislima autora, đe „Crna Gora odozgo liči na valovito more, koje se skamenilo u trenutku njegove najveće uzburkanosti“⁴.

Vasa zatim na takve opise geografije nadovezuje i „davu“ istoriju, odnosno ističe da prije nego što je Mletačka Republika predala Skadar Osmanskom Carstvu 1479, Crnoj Gori, odnosno Crnojevićima, vladarima Zete, ostao je njegov dobar dio, uz ocjenu da je „neko od osvajača bježao, a neko im se pridružio“. A Crnogorci su upravo izabrali bježanje i borbu. U tako oštre i teške predjele se bježi ili zbog zločina ili zbog očuvanja vjere, navodi autor, ali kod Crnogoraca nije bilo ni jedno ni drugo, jer niti se zločin u tim vremenima smatrao toliko neuobičajenim, niti je Otomansko Carstvo proganjalo u toj mjeri druge vjere, već je razlog prije svega bio želja za slobodom i nezavisnošću. „Bili su prinuđeni da u ostrim planinama, proganjani i izmoredeni kao divlje zvijeri, izdrže nezamislive patnje, bez sredstava za opstanak. U takvim okolnostima razbojništva su za njih bila neizbježna, bila su nužnost“⁵, navodi Vasa.

Autor zatim ukratko opisuje način društvene organizacije i funkcionisanja vlasti. Ističe da vladike nijesu imale redovne prihode od stanovništva, što zbog siromaštva, što zbog osećaja da je obavezna kontribucija u suprotnosti sa njegovim doživljajem slobode i nezavisnosti. Vladike su udarili temelje principata i dali mu dinamiku i pravac, udarili temelje vojnog i pravnog ustrojstva „u kojima je bila uklesana mržnja prema Turcima i ljubav prema slobodi“⁶.

U načinu kako Paško Vasa opisuje Vladiku i pohode Crnogoraca protiv Turaka ima dosta robinhudskog. Vasa opisuje kako su njegove čete napadale karavane i imovinu Osmanlija. A nasilje je rađalo nasilje. Age bi nakon napada Crnogoraca pripremale kaznene ekspedicije, a Crnogorci bi zatim ponovo vrebali svaku priliku da se osvete. Stiče se utisak da su kratki periodi mira u suštini bili samo periodi pripreme za osvetu, što povijest ovoga podneblja čini da liči na hroniku rapresalija. Osveta je uvijek imala i svoju ekonomsku stranu, pobjednik je odnosio sve. Ratne ekspedicije i sukobi donosili su zaradu. Autor se stalno kreće između razumijevanja za ono što Crnogorci čine, i osude i ostrih kvalifikacija, đe na nekim mjestima i određenim okolnostima Crnogorce opisuje kao pljačkaše, razbojнике, hajduke i ubice. Ali ipak, ne zaboravljajući da pomene da isti takvi činovi nasilja nijesu bili strani ni Bošnjacima, a ni Albancima u odnosu na Crnogorce.

⁴ Str. 15.

⁵ Str. 19.

⁶ Str. 21.

U tekstu se govori i o antagonizmu lokalnih osmanskih vlasti, onih bosanskih i skadarskih. „Uspom“ Crnogoraca su pripisivali jedni drugima kao neuspjeh. Skadar je Bošnjake smatrao nesposobnima da riješe pitanje Crnogoraca, te je od Porte tražio i dobijao novac i ostala sredstva da ga riješi. Koristio je tako Crnogorce da dobije određene povlastice i garancije. Skadarske paše su se čak radovale uspjesima Crnogoraca u nekim periodima, u borbi protiv bosanaskih pašalara. Tako je npr. Mahmut-paša tražio od Porte da se Podgorica, Žabljak i Spuž pripoje teritorijama pod njegovom vlašću, ali je Porta to odbijala. Vasa ističe da nakon što je Mahmut-paša, bez odobrenja centralnih vlasti zauzeo Podgoricu, Žabljak i Spuž „Albanci naslijediše od Bošnjaka zadatak da vladaju Crnogorcima“⁷. I tako je tokom svih tih turbulencija sukoba akumulirana i konzervirana mržnja i osvetoljubivost ova dva varvarska, ali ratnička, primitivna, ali i junačka naroda, koji su se tragično smjenjivali u ulozi dželata i žrtve.

Privodeći kraju skicu autor napominje da je sredinom 19. vijeka Crna Gora uspjela da postane tema za evropsku diplomatiju. Albanci, a naročito katolici skadarske Malesije i drugi, koji su stoljećima proivali krv da bi spriječili Crnogorce u ispunjenju njihovih želja, bili su razočarani time kakav pravac poprimaju stvari u najjačim inostranim adresama. Oni su bili naučeni da svoje sušede smatraju odmetnicima i stalno su se borili da ih potčine sultanu, a sada već su gledali kako Crnogorci dobijaju poseban status od velikih sila, a oni uprkos gubicima i siromaštvu ostaju vjerni i posvećeni Porti, jer „još uvijek vjeruju u pravednost Sultana“⁸.

Autor zaključuje da su dešavanja krajem 19. vijeka zaobišla usmenu tradiciju. Ono što je uslijedilo ostalo je zapisano i dokumentovano, „stoga sada spuštamo pero, da bismo ga kasnije ponovo podigli, kada budemo u stanju da ovo pitanje razmotrimo do detalja i tačnosti koje zahtijeva jedno istorijsko djelo.“

Objavljivanje ove knjige može se smatrati značajnim i zanimljivim, kako sa istoriografskog, tako i sa društvenog, pa i književnog gledišta, te se nadamo da će prevod na crnogorskom jeziku, po mogućnosti sa originalnog francuskog jezika, ubrzo ugledati svjetlost dana. Biće to još jedan korak u pravcu boljeg upoznavanja i međusobnog razumijevanja, pa i poštovanja ova dva naroda koji su u vrijeme Osmanskog Carstva uspjeli da sačuvaju svoju

⁷ Str. 39.

⁸ Str. 77.

osobenost, svoju kulturu, tradiciju, jezik, običaje, identitet, koji su dijelili i dijele puno zajedničkog, kako izazove iz prošlosti i sadašnjosti, tako i šanse za budućnost.